

KOMPYUTER AXBOROTLARI SOHASIDAGI FIRIBGARLIKLARNING BA'ZI MUAMMOLARI

Adkhamov Nursulton

The author of the article: Student of Master's degree at Tashkent state university of law E-mail address: nursultonadxamovs@gmail.com

Abstract: *In modern society, computer data in its various forms is actively used to ensure civil circulation, and therefore it is increasingly becoming the object of criminal attacks. In this article, the author analyzes a very relevant norm from the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, which provides for criminal liability for fraud in the field of computer data. The correctness of the conceptual approach chosen by the legislator to distinguish fraud only in some areas of public activity is in doubt. The introduction of the criminal law norm provided for in the Code is undoubtedly relevant. Paragraph "g" of the third part of Article 168 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan, as well as the correctness of its content; it is shown that there are some shortcomings in its construction. Its imperfection and ways to eliminate it are noted.*

Keywords: *criminal law, computer fraud, computer data, theft.*

Adxamov Nursulton Akmalidin o'g'li

*Toshkent davlat yuridik universiteti magistratura bosqichi talabasi
Elektron pochta manzili: nursultonadxamovs@gmail.com*

Annotatsiya: *Zamonaviy jamiyatda o'zining turli ko'rinishlarida kompyuter ma'lumotlari fuqarolik aylanishini ta'minlash uchun faol foydalanilmoqda va shuning uchun u tobora ko'proq jinoiy hujumlar obyektiga aylanmoqda. Ushbu maqolada muallif O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksidan o'rin olgan juda dolzarb normani tahlil qiladi, bu esa kompyuter ma'lumotlari sohasida firibgarlik uchun jinoiy javobgarlikni nazarda tutadi. Qonun chiqaruvchining faqat jamoat faoliyatining ayrim sohalarida firibgarlikni ajratib ko'rsatishda tanlangan kontseptual yondashuvining to'g'riligi shubha ostida. Kodeksda nazarda tutilgan jinoyat huquqi normasini joriy etishning shubhasiz dolzarbligi ko'rinadi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 168-moddasi uchinchi qismi "g" bandi, shuningdek uning mazmunining to'g'riligi; uning qurilishida ba'zi kamchiliklar borligi ko'rsatilgan. Uning nomukammalligi va uni bartaraf etish usullari qayd etilgan.*

Kalit so'zlar: *jinoyat huquqi, kompyuter firibgarligi, kompyuter ma'lumotlari, o'g'irlik.*

Адхамов Нурсултон Акмалдин угли

*Магистрант Ташкентского государственного юридического университета
Адрес электронной почты: nursultonadxamovs@gmail.com*

Аннотация: *В современном обществе компьютерные данные в различных ее формах активно используются для обеспечения гражданского оборота, в связи с чем все чаще становятся объектом криминальных посягательств. В данной статье автор анализирует весьма актуальную норму Уголовного кодекса Республики Узбекистан, которая предусматривает уголовную ответственность за мошенничество в сфере компьютерных данных. Вызывает сомнение правильность избранного законодателем концептуального подхода, предусматривающего разграничение мошенничества лишь в некоторых сферах публичной деятельности. Введение уголовно-правовой нормы, предусмотренной Кодексом, несомненно актуально. Пункт «ж» части третьей статьи 168 УК РУз, а также правильность его содержания; показано, что в его конструкции имеются некоторые недостатки. Отмечается его несовершенство и пути его устранения.*

Ключевые слова: *уголовное право, компьютерное мошенничество, компьютерные данные, кража.*

Albatta, texnologik taraqqiyot odamlarning turmush sharoitini yaxshilaydigan, bu hayotni yanada qulayroq qiladigan ijobiy hodisadir. Ammo, ming afsuski, texnologik taraqqiyot bir qator salbiy oqibatlariga olib keladigan ijobiy bo'lmagan tomonlarga ega. Ulardan biri jinoiy faoliyatning eng yangi texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq yangi yo'nalishlarini rivojlantirishdir. Amaldagi jinoiy qonunchilikka o'zgartirishlar kiritishni talab qiladigan ushbu jinoiy harakatlardan biri kompyuter axboroti sohasidagi firibgarlikdir.

So'nggi 3 yil ichida kiberjinoiyatlar soni ba'zan oshgan. Bu haqda AIMKda IIV Kiberxavfsizlik markazi xodimlari ishtirokida o'tkazilgan matbuot anjumanida ma'lum qilindi.

Rasmiy xabarlar kanaliga ko'ra , O'zbekistonda 25 milliondan ortiq internet foydalanuvchisi bor. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda mamlakatimizda kiberjinoiyatchilikning o'sish tendentsiyasi kuzatilmoqda.

So'nggi 3 yil ichida kiberjinoiyatlar soni bir necha barobar oshdi. Xususan, quyidagi kiberjinoiyatlarning bir qator turlari kuzatiladi:

mashhur brendlar nomidan elektron pochta xabarlarini, shuningdek, turli xizmatlar doirasida shaxsiy xabarlarini, masalan, banklar nomidan yoki ijtimoiy tarmoqlar ichida, to'lovlarni amalga oshirish, sovrinlarni taqdim etish bahonasida (fishing) ommaviy jo'natish orqali foydalanuvchining maxfiy ma'lumotlariga kirish huquqiga ega bo'lish.);

shaxsiy ma'lumotlarga egalik qilish va oshkor qilish tahdidi orqali tovlamachilik (kiber tovlamachilik);

zo'ravonlik, haqorat (kiberbulling) yordamida qo'rqitish. ijtimoiy tarmoqlarda.

Turli iqtisodiy ahamiyatga ega kompyuter ma'lumotlaridan foydalanishga asoslangan firibgarlik holatlari hozirgi kunda ko'payib bormoqda. Kompyuter

ma'lumotlarining ko'p foydalanuvchilari uni himoya qilishga yetarlicha e'tibor bermaydilar, bu esa firibgarlarning harakatlarini osonlashtiradi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 168-moddasi uchinchi qismi "g" bandida qonun chiqaruvchining umumiydan xususiyga ajratish, firibgarlikning ayrim turlarini, bu holda kompyuter ma'lumotlari va saqlash, qayta ishlash yoki uzatish vositalari sohasida jinoiy javobgarlikka tortish yo'lini olganligini ko'rsatadi.

Ko'rinib turibdiki, qonunchilikdagi yangiliklar davlatning hayotning bozor modeliga ega jamiyatga xos bo'lgan yangi jinoiy ko'rinishlarga qarshi kurashni kuchaytirish istagi bilan bog'liq¹⁶. Shuni ta'kidlash kerakki, ilgari O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 168-moddasi uchinchi qismi "g" bandiga kiritilgan firibgarlikning maxsus turlari moddaning umumiy qoidasi bilan qamrab olingan. Shu munosabat bilan, bir qator mualliflar O'zbekiston jinoiy qonunchiligida firibgarlik harakatlarining ayrim turlarini qo'shimcha ajratish va jinoiy javobgarlikka tortish zarurligiga to'g'ri javob berishadi¹⁷. Bundan tashqari, Jinoyat kodeksining kompyuter firibgarligi bilan bog'liq normasi, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 168-moddasi uchinchi qismi "g" bandi, uning dizayni nomukammalligi tufayli ko'plab munozaralarga sabab bo'ladi, bu turli xil ilmiy yondashuvlarni qo'zg'atdi, ular orasida muallif kompyuter firibgarligini jinoiylashtirishning ikkita asosiy tushunchasini ajratib ko'rsatadi.

Amalga oshirish yondashuvi jinoiyat qonunchiligini Yevropa Kengashining Kiberjinoiyatchilik to'g'risidagi konvetsiyasi doirasida umumevropa me'yorlari bilan birlashtirishda ifodalanadi, bunda ushbu jinoiyat eng keng tarzda ifodalanadi: noqonuniy kompyuter ma'lumotlari manipulyatsiyasi natijasida mulkiy xususiyatga ega har qanday zarar sifatida¹⁸. Shunga o'xshash yondashuv AQSh qonunchiligida ham amalga oshirilgan bo'lib, u kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda firibgarlikning to'rt turini nazarda tutadi¹⁹. Ushbu yondashuvdan so'ng, kompyuter firibgarligi tushunchasi O'zbekiston Respublikasi ichki Jinoyat kodeksining turli moddalarida mavjud bo'lgan xususiyatlarni o'z ichiga oladi.

Shu bilan birga, kompyuter firibgarligining o'zi odam uchun emas, balki ushbu tizim uchun aldashdir va shuning uchun o'g'irlik sifatida malakalanishi kerak. Amalda, bu tamoyil to'liq teskarisi kuzatiladi. Ushbu holatni "kompyuter firibgarligi" tushunchasi o'z-o'zidan va tarixan nafaqat huquq fanlari vakillari, balki g'arblik hamkasblaridan o'z g'oyalarini olgan axborot xavfsizligi bo'yicha mutaxassislar ta'siri ostida rivojlanganligi bilan izohlash mumkin²⁰. Ko'rinishidan, bu yondashuv ichki

¹⁶ Шеслер А. Мошенничество: проблемы реализации законодательных новелл // Уголовное право. 2013. № 2. С. 67–71.

¹⁷ Комаров А.А. Об уточнении понятия «компьютерное мошенничество» в свете законодательных инициатив Верховного Суда РФ // Юрист. 2013. № 17. С. 33–36.

¹⁸ Волеводз А.Г., Волеводз Д.А. Уголовное законодательство об ответственности за компьютерные преступления: опыт разных стран // Правовые вопросы связи. 2004. № 1. С. 37–48.

¹⁹ Терещенко Л.С., Шебанов Д.В. О некоторых спорных аспектах определения вымогательства // Бизнес в законе. 2013. № 6. С. 85–89.

²⁰ Терещенко Л.С., Шебанов Д.В. О некоторых спорных аспектах определения вымогательства // Бизнес в законе. 2013. № 6. С. 85–89.

jinoyat qonunchiligini qurish mantig'ini buzadigan jiddiy kamchiliklarga ega. Muallif uchun xalqaro jinoyat huquqining shakli va mazmunini ichki jinoyat huquqiga integratsiyalashuv jarayonida uyg'unlashtirishga asoslangan an'anaviy-kengaytiruvchi yondashuvni ko'proq mantiqiy ko'radi.

Rossiya Federatsiyasida huquqshunos olim T.L.Tropina San'atdagi o'g'irlik tushunchasidan foydalangan holda kompyuter firibgarligini jinoiy javobgarlikka tortishni taklif qiladi. Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 159.1-moddasi: "Kompyuter ma'lumotlarini kiritish, o'zgartirish, o'chirish yoki blokirovka qilish yoki kompyuter yoki kompyuter tizimining ishlashiga boshqa aralashish yo'li bilan sodir etilgan birovning mulkini o'g'irlash yoki birovning mulkiga bo'lgan huquqni qo'lga kiritish", sifatida talqin etilgan.

Keling, firibgarlik jinoyatchi va jabrlanuvchi o'rtasidagi majburiy (to'g'ridan-to'g'ri yoki virtual) aloqani nazarda tutayotganiga qaytaylik. Agar kimningdir kompyuter ma'lumotlariga yashirin aralashuv natijasida mulkni o'g'irlash yana yashirin ravishda sodir etilsa (joriy hisobvaraqdagi pul, tegishli pul ekvivalentiga ega aktivlar va boshqalar ekanligi muhim emas) qanday bo'ladi? An'anaviy yondashuvga ko'ra, bu o'g'irlik. Yuqoridagi mulkni kompyuter ma'lumotlaridan foydalangan holda o'g'irlagan shaxsning xatti-harakatlarini qanday kvalifikatsiya qilish kerak, lekin agar u unga ishonib topshirilgan bo'lsa? An'anaga ko'ra, bu o'zlashtirish yoki rastrata qilishdir. Nima uchun o'shanda modda kiritildi, bunda dispozitsiyada "...birovning mulkini o'g'irlash yoki kompyuter ma'lumotlarini kiritish, o'chirish, bloklash, o'zgartirish yoki boshqa vositalarning ishlashiga boshqacha tarzda xalaqit berish yo'li bilan birovning mulkiga bo'lgan huquqni qo'lga kiritish", deb aytilgan. Bizning fikrimizcha, aynan kompyuter axboroti sohasida sodir etilgan o'g'irlikning turli shakllarini kvalifikatsiya qilish, tekshirish va sudda ko'rib chiqishga ko'maklashishdir.

Firibgarlik o'zi nima?

Firibgarlik – bu o'zganing mulkini yoki mulkga bo'lgan huquqini aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish yo'li bilan qo'lga kiritishdir.

Firibgarlik uchun qanday jazo belgilangan? Milliy qonunchiligimizga ko'ra, firibgarlik uchun jinoiy javobgarlik belgilangan. Jinoyat kodeksiga ko'ra, ushbu jinoyatni sodir etgan shaxs:

- bazaviy hisoblash miqdorining 50 baravaridan 100 baravarigacha miqdorda jarima;

- 2 yilgacha axloq tuzatish ishlari;

- 1 yildan 3 yilgacha ozodlikni cheklash;

- 3 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanishi mumkin.

Shuningdek, firibgarlikning miqdori, takroriyliigi, sodir etgan shaxslar, sodir etish vositasidan kelib chiqib javobgarlik chorasi og'irlashishi mumkin.

Firibgarlikni kompyuter texnikasi vositalaridan foydalanib sodir etganda jazo chorasi qanday bo'ladi?

Firibgarlik kompyuter texnikasi vositalaridan foydalanib sodir etilgan bo'lsa:

- bazaviy hisoblash miqdorining 100 baravaridan 300 baravarigacha miqdorda jarima;

- 3 yilgacha axloq tuzatish ishlari;
- 3 yildan 5 yilgacha ozodlikni cheklash;
- 3 yildan 5 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Biroq, "Kompyuter ma'lumotlari sohasidagi o'g'irlik" sarlavhasini taklif qilar ekanmiz, biz bir muhim jihatni e'tibordan chetda qoldiramiz. Agar yordam va kompyuter ma'lumotlari sohasida, masalan, uni blokirovka qilish orqali, mulkiy imtiyozlarni olish uchun oddiy shantaj mavjud bo'lsa-chi. Jinoyat qonunchiligimizda shantajning huquqiy ta'rifi yo'q va bu masala ham o'z huquqiy yechimini topishi kerak bo'lgan muammolardan biri hisoblanadi.

O'zgaralar mulkini kompyuter texnikasidan foydalanib talon-taroj qilish bilan bog'liq bo'lgan, qonunchiligimizda 3 ta moddada javobgarlik belgilab qo'yilgan. Bular: talon-taroj yoki rastrata (JK 167), firibgarlik (JK 168), o'g'irlik (JK 169). Hozirgi qonunchilik talabi shuki, ushbu uchala moddani bitta yaxlid modda ko'rinishiga olib kelish kerak. Modda nomini "Kompyuter vositalaridan foydalanib talon-taroj qilish" deb nomlash maqsadga muvofiq. Mazkur vaziyatda kompyuter talon-tarojlarini kvalifikatsiya qilish osonlashadi hamda shu bilan birga, ushbu jinoyatni sodir etgan shaxslarga qonuniy va adolatli hukm chiqarish mumkin bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi zamonida kompyuter firibgarligi jinoyatlari soni kun sayin oshib bormoqda. Ushbu vaziyatda fuqarolarga millionlab dollar miqdorida moliyaviy zarar yetmoqda. Qonunvchilikni takomillashtirish, jinoyat qonunchiligiga yangi normalar qo'shish va ularning to'g'ri qo'llanilishi masalalarini nazoratga olish bugungi jinoyat huquqi talabi. Ayni shu yo'llar orqali kompyuter jinoyatlarini, ayniqsa, mulkni kompyuter vositalaridan foydalanib talon-taroj qilish jinoyatlarining oldini olish muhim ahamiyatga ega.

Bizningcha, birinchidan, Jinoyat kodeksiga kompyuter talon-taroji jinoyatlarini umumlashtirgan yangi norma qo'shish va unga to'g'ri sharh berish; ikkinchidan, jinoyat ishlarini yuritishning barcha bosqichlari uchun majburiy bo'lgan "Raqamli etik qoidalar"ni joriy etish; uchinchidan, raqamli tergovga oid xalqaro ISO qoidalarini mamlakatimiz qonunchiligiga joriy etish masalasini ko'rib chiqish bugungi kundagi raqamli texnologiyalar sohasidagi jinoyatlarning oldini olish va ularga adolat bilan hukm chiqarish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. To'rtinchi sanoat inqilobi / Klaus Shvab, tarjimon Sarvinoz Qosimova. – Toshkent. NIHOL, 2022. – 248 b.;
2. Шеслер А. Мошенничество: проблемы реализации законодательных новелл // Уголовное право. 2013. № 2. С. 67–71.;

3. Комаров А.А. Об уточнении понятия «компьютерное мошенничество» в свете законодательных инициатив Верховного Суда РФ // Юрист. 2013. № 17. С. 33–36.;

4. Волеводз А.Г., Волеводз Д.А. Уголовное законодательство об ответственности за компьютерные преступления: опыт разных стран // Правовые вопросы связи. 2004. № 1. С. 37–48.;

5. Терещенко Л.С., Шебанов Д.В. О некоторых спорных аспектах определения вымогательства // Бизнес в законе. 2013. № 6. С. 85–89.;

6. Терещенко Л.С., Шебанов Д.В. О некоторых спорных аспектах определения вымогательства // Бизнес в законе. 2013. № 6. С. 85–89.;

7. Батулин Ю.М. Проблемы компьютерного права. – М.: Юридическая литература, 1991. – 126 б.